

НАРАТИВ МАЙБУТНЬОГО ЯК СКЛАДОВА АВТОНАРАТИВУ ТА ЙОГО МІСЦЕ У СТРУКТУРІ РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТІСТЮ

I.В. Березко

У статті розглянутий автонаратив майбутнього та ті форми самоідентичності, які використовує особистість для конструювання уявлень щодо свого майбутнього. Проаналізовані соціальні контексти, в яких формуються футуристичні нарративи. Сформульовані характеристики автонаративу майбутнього, що гіпотетично характеризують його психологічну зрілість.

Ключові слова: ідентичність особистості, футуристичний нарратив, фантазії, мрії, очікування, надії, бажання, життєві плани, життєві завдання, поліваріантність майбутнього, унікальні епізоди.

В статье рассмотрен автонарратив будущего и те формы самоидентичности, которые использует личность для конструирования представлений о своем будущем. Проанализированы социальные контексты, в которых формируются футуристические нарративы. Сформулированы характеристики автонаратива будущего, предполагаемо характеризующие его психологическую зрелость.

Ключевые слова: идентичность личности, футуристический нарратив, фантазии, мечты, ожидания, надежды, желания, жизненные планы, жизненные задания, поливариантность будущего, уникальные эпизоды.

The article focuses on the auto-narrative of the future and on those forms of self-identity that are used by the individual to construct the idea of his/her future. Social contexts were analyzed, in which futuristic narratives are being formed. The characteristics of the auto-narrative of the future were determined, supposedly describing the individual's psychic maturity.

Key words: personal identity, futuristic narrative, fantasies, dreams, expectations, hopes, wishes, life plans, life tasks, future's poly-variance, unique episodes.

Актуальність дослідження: дослідження процесу розуміння та інтерпретації особистого досвіду у контексті постнекласичної парадигми дає змогу з'ясувати, як здатність особистості наративізувати свій досвід та особливості процесу наративізації впливають

на специфіку вибудови особистістю власного майбутнього, формування життєвих планів особистості. Осмислення соціокультурного та особистого досвіду та оформлення їх у вигляді наративу відкриває простір для саморозвитку людини, розширює її дискурсивний простір, надає умови для розширення і поглибленні людської ідентичності.

Мета дослідження: розробити теоретичну модель впливу процесів розуміння та інтерпретації особистого досвіду на формування життєвих планів особистості та її уявлення про власне майбутнє.

Інтерес до феномену майбутнього у психологічній науці виник ще на початку 20 сторіччя, найбільшого піку у зарубіжній психології досягнув у 60-ті роки, а вітчизняній психології – в останні 2-3 десятиріччя. Розглядаючи ж сучасні філософські та психологічні концепції, в яких поряд з рафіновано фізичною трактовкою категорії часу мають місце уявлення про нього, як про час соціальний, опосередкований культурою і такий, що переживається особистістю, можна говорити про те, що проблема часу і майбутнього являє собою складний комплекс взаємопов'язаних питань, кожне з яких вимагає глибокого та всебічного дослідження.

Останнім часом у неklasичній психології отримує поширення ідея постмодерну, яка пропонує включати в дослідження психічного розвитку методи, що дозволяють реконструювати життя особистості через призму її позиції щодо власного досвіду та подій, які мали в ньому місце. Це область понять, де об'єкт є тотожним його інтерпретації, реальність, стосовно якої різниця між інтерпретацією та зовнішнім по відношенню до неї об'єктом не має сенсу. У методологічному плані ми долучаємося до так званої енергійної парадигми, яка описує динамічні системи, що знаходяться в стані стійкої нерівноваги, безперервного вибору себе [3]. Йдеться про те, що логіка опису процесів, які є далекими від рівноваги, вже не є логікою балансу, однозначних причин та наслідків, а долучає нас до нового наративного підходу та його логіки, заснованої на конструкції «**якщо – то...**». Наративний підхід долає дистанцію між реально-існуючим та віртуальним, і навіть свідомо вигаданим, тому що розповідати можна і про події реальні, і про уявні, і про вигадані. Наративна парадигма звертається до особливої трактовки категорії часу – в основі логіки оповідання як розуміння досвіду лежить не просто час, а *час, насичений подіями*. Час, який не містить подій, вочевидь втрачає для людини

сенса. Події пов'язуються між собою, і утворюють інтригу, на основі якої виникає **історія** (у розумінні оповіді). На базі одних та тих самих подій може бути «написано» нескінченне число історій, різнити їх будуть пояснювальні конструкції, обрані особистістю як засоби інтерпретації власного досвіду. Ці конструкції отримують назву «інтерпретаційних схем».

Наративна психологія стверджує, що смисл людської поведінки розкривається найповніше в оповіданні, оскільки розуміння людиною тексту і розуміння себе аналогічні. *Виокремлюючи* в життєвому потоці певні моменти, які мають для неї смисл, людина створює наратив, конструюючи з них історію власного життя. Наратив є засобом організації власного досвіду, життєвих епізодів, дій, вчинків. Суттєвою складовою наративу є його сюжет, що поєднує певний набір окремих подій. Власне події сюжету не задають, та й всі події, що відбуваються у житті особистості, не можуть бути охоплені сюжетом, отже існує певна вибірковість щодо включення певних подій у наратив, продиктована головним чином контекстом, у який він включений. Ця вибірковість ще більше посилюється при створенні наративу про себе-майбутнього, з акцентом на те, що події, які ще потенційно існують лише в уяві особистості, повинні пов'язувати усталену ідентичність особистості з її внутрішніми ціннісними орієнтирами, що започатковують її «майбутню» ідентичність. Особистісна ідентичність являє собою набір характеристик, що роблять людину унікальною та відмінною від інших. Але в певному розумінні і сама ідентичність є базовим, повноцінним наративним поняттям, тобто означає певну наративну субстанцію, а саме *те, що людина розповідає або потенційно може розповісти про себе*. В наративній парадигмі дуже важливим є вплив невизначеного майбутнього на теперішнє.

Що робить той чи інший дискурс наративом, історією? Необхідні умови: діючі особи та сюжет, що розвивається у часі. «Колиповідомляється дещо про деяку життєву подію, – складне становище, намір, коли переповідається сон або повідомляється про хворобу або стан страху, зазвичай це приймає форму наративу... Наш локальний репертуар наративних форм переплітається з більш широким культурним набором дискурсивних порядків, які визначають, **хто яку історію розповідає, де, коли і кому**» (виділено нами) [2]. Чепелева Н.В. розрізняє *наратив* (як оповідну структуру), *історію*, або наративне оповідання (з розгортанням цієї структури шляхом означення послідовності подій у зв'язному

тексті) та *розповідь* (як персоніфіковану та адресовану історію, історію, включену у діалог) [6].

З «зовнішньої» точки зору *події* (одне з ключових понять у нарративній психології) є дискретними змінними, точками у життєвому потоці, позбавленими протяжності, але саме наратор, тобто творець наративу як життєвої історії, поєднує їх у послідовність, виводить з попередніх подій наступні, хоча такої властивості самі по собі вони (події) не мають. Це продукт свідомості, і причинність є нарративним способом відображувати та творити час, поєднуючи минуле, теперішнє, майбутнє. Ця здатність зв'язувати та «розв'язувати» певні послідовності подій створює ілюзію свободи, потенціальною можливістю переписуючи власну історію.

Наратив майбутнього у психологічній літературі отримав назву **футуристичного** наративу. Наратив майбутнього надзвичайним чином залежний від поточного наративу, особливо за умов, якщо домінуючий наратив про себе теперішнього або себе минулого проблемний, тобто містить сюжети, у яких наратор заходить у глухий кут і відчуває власну беспорядність у самоздійсненні, або ж істотні ускладнення у реалізації значущого для нього сюжету. У такому випадку можна ініціювати трансформацію наративу власне **з майбутнього**, пошуком епізодів, діючих осіб та сюжетів, які дозволять реконструювати минуле і теперішнє та переоцінити (або знецінити) значення негативного досвіду та безперспективних сюжетів.

У авто-нاراتиві, тобто життєвій історії, в якій людина описує власне життя, ми можемо виділити декілька форм самоідентичності, які належать до часового плану майбутнього. Це фантазії, мрії, бажання, надії, очікування, уподобання, домагання, і власне плани, в яких наміри особистості опредмечуються означенням шляхів реалізації власних потреб. Процес творення наративу майбутнього починається з попереднього означування майбутнього ледь помітною фантазією, яка ще не цілком визначена не лише у предметі свого домагання, а і у мотиваційній складовій. Щось у психологічній реальності набирає обрисів, але ще не цілком зрозуміло **що**. Фантазія має великий ступінь свободи щодо майбутнього, інколи зневажаючи межі людських можливостей, підгрунтя «вихідних даних»: хто я і що можу, розширюючи горизонт ймовірних досягнень. Наратив фантазуючого Я переважантаний «казковими» діями та сюжетами, тобто його автор (нاراتор) не переймається ймовірністю реалізуватися, а робить акцент на необмеже-

ності власних можливостей. Головне смислове навантаження фантазії як авто-нарративу майбутнього – це, на нашу думку, спроба розширити власну ідентичність смислами та сюжетами, що їх планує втілити у майбутньому особистість, які у поточному авто-нарративі були «скуті» попереднім досвідом реалізації важливих життєвих потреб. Фантазія може перетворити Я наратора на особистість з протилежними якостями, яка здійснює вчинки, абсолютно не властиві автору фантастичного нарративу, але які з тієї чи іншої причини є для неї значущими. Чи не найважливіше у фантазії щодо власного майбутнього – це перевтілення наратора, його **вихід за межі** власної ідентичності. Унеможливлене у нарративі теперішнього Я – може отримати «другий шанс» в фантастичному авто-нарративі, даючи життя тим прагненням і життєвим домаганням, які долучають особистість до нереалізованих «зон» її мотиваційно-потребової сфери, «запасних» сюжетів. Фантазійний автонаратив вкрай рідко буває емоційно негативно забарвленим, оскільки дає можливість особистості «позбутися» власного Я на певний час, «забутися» щодо його негативних рис та певних обмежень. Але таке розототоження не обов'язково має місце, лише у тому випадку, якщо моє «теперішнє Я» або окремі його риси видаються особистості завадою на шляху реалізації важливих потреб. Створюючи наратив-фантазію щодо власного майбутнього, особистість в першу чергу включає в сюжетну лінію події, у яких реалізуються малоімовірні з т.з. буденності лінії життєвого самоздійснення.

Ще однією з форм моделювання майбутнього, яка може втілюватися у наративні форми, є **мрія**. Ось, наприклад, одне з визначень: «мрія – це уявлення щодо досить віддаленого майбутнього, яке уособлює високу якість життя» [1]. Мрія переживається як модус повноцінного буття, символізує відкритість новому досвіду, розширення власних можливостей. Будучи певною мірою недосяжною у вимірі теперішнього Я, мрія є дороговказною зіркою на шляху до реалізації особистого майбутнього. Мрія має власний визначений зміст та, зазвичай, предмет, на який вона орієнтована. У мрії потужний потенціал, ресурс для створення та розгортання сюжетів «бажаного майбутнього», вона нерідко означає важливу внутрішню потребу особистості, викликаючи емоційні переживання. На відміну від фантазій, які уособлюють собою «казкові сюжети», мрія є орієнтиром для вибудови напрямку руху, наративної динаміки та означення певних сюжетів, які символізують шля-

хи осягнення майбутнього особистістю. Наприклад, фантазуючи про те, що я буду казково багатою людиною, я можу досить приблизно наративізувати, що власне я маю на увазі, іноді вдаючись до певних образів або сюжетів, які символічно відображають мої уявлення щодо цієї теми, наприклад, уявляючи себе Біллом Гейтсом або ж нафтовим магнатом.

Часто фантазія – це провокативно нереальний наратив, у певній мірі фарс, *гра* у можливість неможливого. Мрія ж, втілена у наратив – є продовженням особистісної ідентичності, хоча часто вибудовується через «унікальні епізоди» (термін наративної психології). Унікальні епізоди відкривають лінії майбутнього, які продовжують дещо з минулого особистості і її теперішнього, уособлюють собою певний напрямок самореалізації. І навряд чи «Я» буду мріяти про кар'єру Біла Гейтса та його статки, якщо зважаю на свої минулі і теперішні можливості, певний рівень освіти, соціальне походження, тощо.

Балансуючи між своїм «типовим Я» та «унікальними епізодами» що відкривають певні ступені свободи у самореалізації, особистість мріє про можливу зміну дискурсу наративу. Лінії майбутнього у наративі-мрії межують з реальністю, але зважають на її (реальності) обриси, та шукають нагоди реалізувати її *потенціальні сюжети*. Навіть не будучи реалізованою у буквальному розумінні цього слова, мрія створює підґрунтя для системи смислів, цінностей, цілей та сюжетів унікального життєвого шляху. Мрія утримує певну напругу між теперішнім та бажаним майбутнім, а наративізує власну мрію, особистість вибудовує лінії їх «часової спадковості». Наратив, що містить розповідь про мрію, дозволяє чіткіше формулювати її зміст і шляхи досягнення, а ототожнюючись з «головним героєм», наратор здатен ідентифікувати ті особистісні риси, які є суттєвими для її здійснення. Наприклад, якщо особистість мріє про «велике кохання», то буде тримати в уяві певний образ ідеального іншого, шукати контактів з особами іншої статі, а у наративі мрії буде змушена досить конкретно означити сюжет стосунків, які ймовірно задовольнять мою потребу і одночасно я конкрегизую для себе: яку саме, у чому?

Таким чином мрія може бути розглянута як реалізація різних сюжетних ліній, які мають місце у теперішньому житті. «Велике кохання» може бути звільненням від поточного сюжету «все погано, нікому не потрібен», або, на противагу, бути винагородою за чисельні чудові особисті якості (складові особистісної ідентичності)

та розвитком сюжету «я на світі всіх миліше» – знаходженням вдячного «цінувальника», і т.п. Героєм нарративу мрії найвірогідніше буде «ідеалізоване Я» особистості, тому завдяки їй можна реконструювати теперішнє і минуле з епізодів та подій, у яких у зародковому стані ця «ідеальна» ідентичність приймала обриси. Якщо особистість мріє про, наприклад, життя за кордоном, то вона з легкістю відшукає у запропонованому соціумом переліку сюжетів дисидентські, та візьме їх на озброєння. Можливо свій нарратив вона вибудує на епізодах, у яких вона відчувала себе жертвою культурного та соціального оточення, що унеможливило їй (особистості) задовільну самореалізацію. Або ж це буде сюжет мандрівника, який прагне відчутти смак пригод та світ інших культур, тоді у наративі минулого буде зроблено акцент на досвіді виходу за межі свого оточення, який видався особистості значущим та насиченим позитивними емоціями. Чи, можливо, така мрія уособлює певний сюжет (міф) про принадність недосяжного («там добре, де нас немає»), заснований на епізодах з минулого, у яких особистість емоційно рятувалася від «буденності» саме уявленнями про дещо, що можливо відбувається деінде і геть не схоже на те, що відбувається з нею «зараз». Варіантів може бути безліч, важливими складовими нарративу мрії є її:

- мотивація особистості, яка викликала до життя дану мрію;
- предмет, стан, сюжет, які символізують мрію;
- суб'єктивне відчуття досяжності/недосяжності мрії; віддаленість реалізації мрії у часі
- пасивність/активність позиції особистості щодо досягнення мрії;
- відокремленість/послідовність/узгодженість з (певними) епізодами минулого і теперішнього;
- наративно визначені «кроки», вчинки, які передбачаються для здійснення мрії;

Спробуємо розрізнити також ще декілька складових футуристичного нарративу: бажання та надії. Ці поняття також відносяться до «ландшафту свідомості» (за Дж.Брунером), а саме потребо-ціннісної сфери особистості. Бажання – це суб'єктивно усвідомлені особистістю власні значущі потреби та (не завжди усвідомлені) шляхи їх задоволення. Бажання бувають багаточисельними, різноплановими та іноді досить неузгодженими, але саме вони складають «зону найближчого розвитку» особистості, мотивуючи її рухатися в певних напрямках, реалізувати певні сюжети.

Бажання утримують особистість у тонусі спрямованості у майбутнє. Бажання має як правило досить конкретний смисл, але не завжди у відкритій формі. Формулюючи, наприклад: «Я хочу їсти» – особистість цілком зрозуміло декларує власну фізіологічну потребу, а бажання «Я хочу кохання» потребує дескрипції, витлумачення (для себе і для іншого). Бажання завжди емоційно заряджене, а інтенсивність цього заряду тісно пов'язана з можливістю бути реалізованим у поточних та віддалених життєвих сюжетах. Бажання може символізувати також початок нового сюжету, історії, або бути їх потенційним джерелом. Бажання, реалізація яка відстрочена у часі, може «канонізуватися», перетворюватися на мрію або фантазію (у випадку сюжетної «депривації» його задоволення). Бажання, – як частина наративу, історії, – може свідчити про певну ситуативність актуалізованих мотиваційних чинників, про сюжет «живу тут і тепер», про короткочасність життєвих планів особистості, «короткометражність» її сценарію майбутнього. Водночас саме бажання, в їх земній визначеності, предметності, багатоманітності – це місток між теперішнім та найближчим майбутнім особистості, місце, у якому життєвий сюжет має змогу зробити багатоманітний вибір: у якому саме напрямку він буде розвиватися.

Надія також є ознакою актуалізації важливих життєвих потреб особистості, але з відтінком непевності у вірогідності їх реалізації. Особистість має надію (сподівається) на певний розвиток сюжету, коли не відчуває себе цілком відповідальною за його розгортання, або ж передбачає, що до сюжету можуть втрутитися інші дійові особи, або діючі сили. Надія є ціннісним орієнтиром щодо майбутнього та тих його вимірів, які приваблюють особистість, але не можуть бути освоєні лише її волею, її бажанням. Це, певним чином, «passive voice», визнання наратором своєї *залежності* від розвитку життєвого сюжету. Інколи змістом надії є бажання уникнути певних життєвих сюжетів («Я сподіваюся, що більше зі мною такого ніколи не трапиться»), але знову ж таки з відтінком непевності. Надія може «ледь жевріти», тобто означувати ті життєві сюжети, які видаються наратору малоімовірними, нездійсненними. З огляду на це у наративі (під час психотерапії) важливо звернути увагу та екстерналізувати ті сили, які, як вбачає особистість, можуть стати їй на заваді у реалізації певного (бажаного для неї) сюжету, виводячи їх за межі особистості (наприклад, як це пропонують робити Дж.Фрідман та Д.Комбс [5]). Надія є одним з дороговказів щодо значущого для особистості сюжету, жит-

тевої історії, саме в цьому сенсі вона повинна мати «право голосу» у наративі та орієнтувати особистість щодо тих ліній значущого майбутнього, які вона вибудовує зі свого сьогодення. У надії величезний позитивний емоційний ресурс, тому вона може бути повноцінним «суперником» для багаточисельних негативних очікувань та життєвих установок. Саме надія (як і вищезгадані фантазія, мрія, бажання) забарвлює майбутнє у світлі кольори, стимулюючи особистість рухатися вперед, конструювати альтернативні історії та сюжети, демонтуючи ті, які відчуються як застарілі, безперспективні, незадовільні. Особистість має надію – а отже відчуває у собі бажання стати героєм певного життєвого сюжету (історії), і хоча вона змушена визнати, що в цьому сюжеті (історії) є ще певні діючі особи (складові), крім неї, але вона тримає їх у полі зору, зважає на їх присутність та виявляє готовність шукати способи узгоджувати своє Я з цими складовими, готовність до певної толерантності щодо свого оточення (внутрішнього та зовнішнього).

Якщо умовно вважати, що фантазія є ідентичністю з «недосяжним Я», мрія – ідентичністю з «ідеальним Я», бажання – ідентичністю з «тут-і-тепер Я», то надія є засобом ідентифікуватися з «Я-діалогічним», як таке, що вибудовує свої сюжети, враховуючи включеність їх у життєві сюжети інших. Звичайно, можлива і «сліпа надія», коли особистість сподівається на певний перебіг майбутнього, не зважаючи ні на що (наприклад під час смертельної хвороби зберігає надію одужати), але тоді сила, з якою вона вступає у взаємодію, визнаючи чинником свого сценарію – це Чудо (Бог, Вищі Сили, тощо), але все одно вона (особистість) непрямо визнає співавтора (співавторів) свого сценарію та їх право на втручання у нього. Отже, якщо наратор має надію, то він вибудовує сюжет (сценарій): є дещо, чого я дуже прагну (або, навпаки, уникаю), але я добре розумію (або відчуваю), що є певні сили (діючі особи, події, тощо), які можуть втрутитися у мій сюжет (історію).

Тісно пов'язані з надією очікування та сподівання, але вони не завжди можуть бути озвучені у наративі. Якщо очікування включаться до наративу, то воно формулюється як означення певних подій та сюжетів, які, на думку наратора, можуть мати місце у майбутньому, а також причинно-наслідкового зв'язку між різними часовими частинами наративу (минулого, теперішнього, майбутнього). Очікування можуть бути зав'язкою наративу, коли певний сюжет набуває обрисів, але частіше вони відображають ті

сюжети, які вже існують і розвиваються у часі з минулого через теперішнє у майбутнє. Саме тому, що наратор має досвід певних вчинків у минулому або взаємодії з іншими персонажами свого життєвого сценарію, він може очікувати, яким саме буде перебіг подій, зважаючи на те, що усталені характеристики його власної ідентичності та ідентичності «інших» і створюють певні передбачувані сценарії. Очікування можуть бути негативними, якщо сконструйована особистістю власна ідентичність та певний життєвий сюжет передбачають лише ускладнення або унеможливлення задоволення важливих для неї життєвих потреб, а позитивні очікування передбачають розвиток ідентичності особистості та її життєвих сюжетів у напрямку задоволення таких потреб. Наприклад ідентичність «я невдаха» та сценарій «щоб я не робив – все марно» будуть спроектовані у наратив майбутнього як певний прогноз розвитку подій, очікування безперспективності будь яких особистих вчинків, втрата смислу щодо вияву власної активності. Майбутнє взагалі може втрачати сенс, якщо очікування щодо нього негативні, і особистість може відчувати потребу у істотній реконструкції ідентичності, пошуку поворотної точки у теперішньому або минулому, коли її (негативні) очікування набули сили та стали підґрунтям для суб'єктивно-незадовільного сюжету. Очікування також можуть бути нереалістичними, коли присвоєна ідентичність та життєвий сюжет (сюжети) сконструйовані штучно, безвідносно до існуючої ідентичності Я та реальних сюжетів, до яких вона включена. Переконструювати «Я» можливо, але зовсім «уявна» ідентичність є нежиттєздатною, тому що інтерпретувати власний досвід, не беручи до уваги реальність його минулих та сучасних сюжетів – означає створити примару.

Джерелом творення ідентичності є розуміння та інтерпретація власного життєвого досвіду, але інколи особистість формує свою ідентичність, некритично «привласнюючи» певні образи, запропоновані засобами масової інформації, соціальним оточенням, міфологією культурного середовища. Власний досвід треба витлумачувати, докладаючи зусиль, структуруючи, вибудовуючи свою ідентичність, а «готова ідентичність», позбавлена протиріч, наділена надзвичайними принадами (наприклад, вродою – кліше жіночого образу в ЗМІ, силою, владою, багатством – найбільш соціально поціновані якості чоловіка) дає можливість а) бути Героєм (за фактом наявності даних принад); б) мати готові життєві сюжети для «проживання», не знаючи муки їх особистісного творен-

ня; в) розділяти свої «стандартні» очікування від майбутнього з великою кількістю «однодумців», яких також приваблює даний сюжет життя. Все було б чудово, якби у такої ідентичності не було прихованих «побічних ефектів». Особистість відчуває себе Героєм (автором), але не є ним. Вона відіграє певний сюжет, але саме у прямому сенсі цього слова – граючи, символічно, роблячи вигляд, що вона є «деким». Очікування, що добросовісне виконання ролі є гарантією реалізувати привабливий сюжет – не завжди справджується. У Попелюшку не завжди закохується Прекрасний Принц, навіть якщо у неї є Зла Мачуха та безпросвітне злиденне життя, та й Сплячим Красуням іноді не вдається дочекатися чарівного поцілунку. Ромео та Джульєта – трапляється – не вмирають, і з часом на зміну палкому коханню починають так само палко ненавидіти один одного, хоча на початку сюжету їм здавалося, що кохання буде вічним. Жебраки все ніяк не можуть відшукати свого Двійника-Принца (себе-інакшого), щоб хоч на час помінятися з ним своїм життям хоча б на час, а Спайдермени, звикнувши до віртуальних перемог у комп'ютерних іграх, чомусь стають невдахами у реальному житті. Сюжетів не перерахувати. Але об'єднує їх одне – нереалістичні очікування.

У таких сюжетів є й інша сторона («медалі») – вони стимулюють нас випробовувати себе, кидати виклик усталеному, шукаючи шанс прожити їх творчо, «авторськи». «Попелюшка» може залишити мачуху напризволяще і влаштувати своє особисте життя, не чекаючи втручання примарної доброї феї. «Ромео» та «Джульєта» – набратися терпіння, та навчитися толерантності у ставленні один до одного. «Жебрак» – розібратися у тому, яку психологічну вторинну «вигоду» він отримує від свого нікчемного життя, та можливо тоді відчуті бажання дати собі ради. І – дяка нарративній парадигмі – ми і тільки ми **особисто** творці свого життя!

Наші очікування – це похідні від нашого способу інтерпретувати свій досвід, будувати свою ідентичність. Очікування певним чином «стискають» наратив нашого майбутнього рамками вже витлумаченого, структурованого досвіду, накладаючи на нього «обов'язки» відповідати нашим уявленням про себе, світ. Але у будь-якому випадку орієнтири щодо майбутнього – у формі мрій, надій, сподівань, тощо – рятують особистість від «світу, у якому все можливо», і дозволяють їй обирати репертуар власних дій, вчинків, способів саморозуміння і самоздійснення.

Уявлення про майбутнє, зорієнтовані вищезгаданими психологічними змінними, приймають більш конкретні обриси у *життєвих планах* та *життєвих завданнях* особистості. Саме завдяки ним майбутнє вже не просто «маячить в далечині», а приймає форми, «приборкується», упорядковується, моделюється, конструюється. «Життєві завдання є одиницями смислового структурування майбутнього, способами самопрогнозування, що надають численним особистісним інтенціям певну спрямованість, масштабність, фазність. Через адекватно поставлені життєві завдання людина обирає із спектру варіантів майбутнього той, що сприяє досягненню бажаної ідентичності і дає найреальніше підґрунтя для втілення» [4]. Життєві плани та життєві завдання конкретизують майбутнє особистості, формують визначений дискурс її наративу. Життєвий план є стратегічною картою нарративу, а життєве завдання – способом пересуватися по території, означеній цією картою.

Життєве завдання усуває, унеможливорює примарні «Я» ідентичності, невизначеність стратегії життєвої історії, пробуджує до життя почуття певності у своїх силах, готовність бути суб'єктом свого життя. Життєве завдання спирається на конкретний зміст історії майбутнього: «що саме», «як саме», «коли саме» я планую як наратор, я творець історії свого життя. Дискурс життєвих завдань може бути різним щодо різних контекстів майбутнього, наприклад сюжетні лінії історії «як я буду робити кар'єру», «чого я прагну в особистому житті», «як саме я владнаю свої стосунки з батьками», «дозвілля як спосіб відпочити від «офіційних» ідентичностей», тощо можуть геть різнитися. Життєві завдання можуть співіснувати одне з одним, вибудовуватися за причинно-наслідковими ознаками, суперечити одне одному, складати певні кластери, мозаїку, або ж захарактеризувати майбутнього (як варіант їх надмірності).

Життєві плани, втілені у погано визначені життєві завдання, створюють, з одного боку, поле більш вільного пошуку варіантів їх реалізації, а з іншого – певну аморфність майбутнього. Надмірно конкретизовані життєві завдання звужують поле майбутнього і певний творчий діапазон втілення життєвих планів. З огляду на це залишається запитання про ціну, яку «сплачує» особистість за свободу / визначеність власного майбутнього, складаючи оповідь щодо нього.

Майбутнє поліваріантне, але творячи його наратив, наратор обирає певний «проект» (термін наративної психотерапії),

і тим самим напрямок розвитку власної ідентичності. Це є певним обмеженням, бо конкретизуючи свій життєвий сценарій, особистість втрачає чуттєвість до решти (сценаріїв) з їх можливого репертуару і діапазону розвитку власної ідентичності. Чи є певна «золота середина», тобто чи може особистість зберігати «вірність» своїй історії і здатність відчувати потенційні можливості для розширення її у певних напрямках, контекстах? На якій межі вона ризикує втратити власну ідентичність, якщо існує така межа?

Наративна психологія робить наголос та тих історіях, яким особистість з тих чи інших причин надає *перевагу*, саме вони є проєктами майбутнього. Як правило, це історії, які будуються на противагу деструктивним, через пошук «унікальних епізодів», в яких особистість виявляє здатність деконструювати свою «негативну» (суб'єктивно незадовільну) ідентичність. Але ж майбутнє не обмежується планами «позбутися» певних вимірів власного Я. Можливо цьому надається таке значення саме у психотерапевтичному контексті, бо за психотерапевтичною допомогою звертаються особистості, історії яких заходять у глухий кут, які зневірилися у повноцінності власної ідентичності. В той же час «пересічна» особистість, створюючи історію свого життя та вибудовуючи власне майбутнє, найчастіше використовує зовсім інші засади. По-перше – культурно-історичні контексти, з яких і для яких вона пише свої історії. По-друге – це індивідуальний досвід (не обов'язково негативний), інтерпретуючи який, особистість приймає рішення, у якому напрямку вона буде розвивати свою ідентичність. По-третє – це розуміння та інтерпретація досвіду значущих Інших, спроби приміряти на себе їх життєві історії, їх ідентичності, та «інтеріоризувати» їх для себе. Наприклад, для декого майбутнє буде спробою прожити історію Іншого – так, як Я її почув (побачив, відчув), зрозумів і проінтерпретував для себе. Інколи це може відбуватися примусово, коли батьки нав'язують нащадкам з «найкращих» намірів свої уявлення про їх майбутнє, певні історії, які вони повинні прожити (сюжети «Я не зміг, а ти зможеш», «Я зміг, а ти повинен ще краще», тощо). Наратив майбутнього може бути спробою знову і знову відтворювати певний сюжет, або, навпаки, пошуком шляхів за будь-яку ціну змінити свою історію або заперечити історію, нав'язану іншим. Це банальні, часто повторювані типи наративів майбутнього.

Але чи так виглядає «ідеальний» наратив майбутнього? Які риси наративу можна вважати конструктивними? Спробує приблизно їх означити. На нашу думку, **наратив майбутнього має бути:**

- налаштований на розвиток ідентичності особистості, вихід її за рамки стагнуючих, консервативних, суб'єктивно незадовільних історій;
- визначений у своїй «генеральній лінії», але гнучкий, багатоваріантний у шляхах, формах та засобах самоздійснення;
- відкритий до «зворотнього зв'язку» від життєвих обставин, у яких розгортається історія особистості, до змін та коректив, які вони вносять;
- багатогранний, різноплановий, тобто такий, що передбачає різні «тексти» та історії щодо різноманітних сфер життя, але конфігуруючий їх у цілісну історію особистості ;
- «діалогічний», тобто орієнтований на те, що особистість створює власну історію, поважаючи право інших такою творити свою, можливо у співавторстві, а можливо й розвиваючи альтернативні напрямки життєздійснення;
- унікальний, уособлюючий право особистості писати *свою* історію, не схожу на будь-яку іншу.

Пропонуючи особистості скласти наратив щодо власного майбутнього, ми виходимо з увлєння про те, що вона використовує для цього *усталені інтерпретаційні схеми*, які звично застосовує для тлумачення власного минулого та теперішнього життя. Напевне, вона використовує як підґрунтя «домінуючу історію» свого життя, подовжуючи її у часі в майбутній вимір. Тому ми передбачаємо, що наратив майбутнього є продовженням авто-наративу особистості. Така «спадковість» може знайти відображення у:

- позиції суб'єкта наративу (активна/пасивна);
- сюжетній лінії (лініях) історії особистості;
- структурованості та деталізованості історії;
- ступені «насиченості» наративу подіями;
- характері взаємодії з іншими персонажами наративу;
- динамічності розвитку подій у наративі;
- емоційному тлі наративу.

Оскільки наратив – це оповідь, то нам потрібні індикатори відповідних оповідних структур у тексті. Можна дуже попередньо та приблизно їх означити, але фактично їх можливо ідентифікувати, лише аналізуючи реальні наративи. Активність/пасивність

наратора можна виокремити завдяки тим формам дієслів, які він (вона використовує). Наприклад «чекаю», «очікую», «сподіваюсь», «переймаюся», «маю надію», «вірю», «мрію» та зворот «мене...» з дієсловом є ознаками певної пасивності особистості, а «прагну», «намагаюсь», «планую», «хочу», «буду», «спробую» відображають дієвість, активність. Виокремлення сюжетної лінії – чи не найскладніша складова, бо окрім перебігу подій «хто що зробить, коли, у якій послідовності», сюжет містить власне інтерпретаційні складові: чому (мотиваційний чинник), навіщо (з якою метою), які часто не вербалізуються (не прописуються), але складають смислову складову сюжету. Структурованість історії може бути відображена кількістю та характером зв'язків між подіями, які складають наратив майбутнього особистості, деталізованість – тим, скільки модальностей, контекстів, обставин, персонажів включено до певної історії, «насиченість» наративу – об'ємом подій, які комплектують історію, динамічність наративу – зміною сюжету, діючих осіб, характеру подій, ставлення до них наратора, емоційного фону оповіді, тощо.

За характером взаємодії зі значущими іншими також можна виділити декілька можливих форм наративу. Наприклад, ознакою діалогічного наративу є включеність значущих Інших до реалізації важливих життєвих історій, на противагу цьому монологічний наратив містить лише займенник «Я», а антагоністичний наратив – протиставлення себе, своєї життєвої історії та свого майбутнього іншим Я, «запозичений» наратив – вибір історії майбутнього копіюванням життєвих історій Іншого або інших Я, тощо. Емоційне тло наративу визначається виокремленням застосованих у ньому описів емоційних станів, що супроводжують певні події, а також прикметниками і прислівниками. Знову ж таки наголошуємо на тому, що запропоновані ознаки є гіпотетичними та потребують апробації реальним емпіричним дослідженням.

Висновки: футуристичний наратив є формою ідентичності особистості, яка «успадковує» певні способи розуміння та інтерпретації життєвого досвіду, але водночас актуалізує арсенал їх трансформації. Складовими такого наративу можуть бути фантазії, мрії, надії, очікування, проекти, плани, тощо. Наратив майбутнього є засобом формування нової ідентичності особистості, шляхом вибудови її з унікальних епізодів та бажаних («предпочитаемых») історій.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрюшин В.В., Кунгурова С., Посаженикова А. «Мечты и события глазами очевидцев». // <http://hpsy.ru/public/x2866.htm>
2. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. – 2000. – №3 – С. 29-42.
3. Клеопов Д.А. Нарративная теория антропологического времени и смена парадигм. /Материалы открытого научного семинара «Феномен человека в его эволюции и динамике», 17 января 2007 г. / http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/kleopov_narrativ.html
4. Титаренко Т.М. Наративні практики організації особистісного майбутнього. /Наукові студії із соціальної та політичної психології. Випуск 22(25). – Київ, 2009.
5. Фридман Дж. Комбс Д. Конструирование иных реальностей. Истории и рассказы как психотерапия. – М., 2001.